

Kvægets lange rejse

Landbrug i ”kvælstoffølsomme områder”: et etnologisk perspektiv

Signe Skjoldborg Brieghel, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet

Nutidens landbrugslandskaber er formet af århundreders kulturhistorie. Det åbne land er ikke bare beslaglagt af grovfodermarker og husdyrbedrifter, men også af særlige historiske forestillinger om naturens iboende værdi og økonomiske nytte, som har spredt sig over det meste af kloden siden oplysningstiden. Alligevel bliver den arealomlægning, vi nu som samfund ser ud til at stå overfor, ofte beskrevet som en *kabale*, altså som noget, der skal ”gå op”, et praktisk og politisk spørgsmål om at arrangere og få plads til alle de relevante dele, og hvor konflikten eller *intrigen*, som ordet egentlig lægger op til, således findes *mellem* delene og ikke *i* dem. Vil vi have fodermarker og husdyrbedrifter, eller vil vi have noget andet?

Som etnolog og dermed humanist er jeg mere interesseret i de historier og dilemmaer, de enkelte dele rummer. Hvilke forestillinger om effektivitet, produktivitet, profitabilitet og andet kan eksempelvis spores i en grovfodermark? Hvilken slags husdyrbrug implicerer den? Kunne vi forestille os et alternativ? Med håbet om at sætte disse spørgsmål op som et benspænd til arealkabalen tilbyder dette essay en etnografisk udflugt gennem det moderne husdyrbrugs

kulturhistoriske landskaber og dermed også en tur omkring den kvælstofforurening, som er én af grundene til, at den grønne trepart nu foreslår at ”lægge” kabalen om.

Min historie starter med en artikel, som blev bragt i dagbladet Politiken i efteråret 2024, og som handler om en afgrøde, som mange læsere af dette tidsskrift vil forbinde med det moderne kvægbrug, nemlig *majs*, en helt central foderafgrøde på de fleste bedrifter (Dahlager 2024). Majsen er imidlertid også forbundet med kvælstofudvaskning, og det var derfor, den blev nyhedsstof for Politikens miljøredaktion. Faktisk viser det sig, at majs er den hovedafgrøde, som er dårligst til at optage kvælstof. Alt for meget af kvælstoffet siver gennem jorden samt forbi majsen uden at blive optaget i plantens rodnet og ender i stedet i åen og havet. Derfor skal det ifølge den grønne treparts netop vedtagne aftale også være ”slut med de bølgende majsmarker”, som overskriften i artiklen fra Politiken lød (s.1). Ifølge artiklen er problemet er ikke som sådan, at der er noget galt med majs. Problemet er snarere, at de godt 180.000 ha, som hvert år sås og høstes i Danmark, hovedsageligt findes på de sandede jorde i Syd- og Vestjylland, hvor kvægavlen

er størst, men kvælstofretentionen til gengæld er i bund. Majsmarker og kvægavl hører tilsyneladende hjemme på mere robuste jorde, hvor der ikke er samme fare for udvaskning.

Artiklen fangede min interesse, fordi den resonerer med en måde at tale om og forstå kvælstofforurening på, som er blevet særligt tydelig i forbindelse med den grønne trepart. Med den netop vedtagne *Aftale om Implementering af et Grønt Danmark* (Regeringen et al. 2024) har regeringen og forhandlingsparterne indvarslet det, de selv beskriver som et "paradigmeskifte" i kvælstofindsatsen (s.16). Nu skal det være slut med blot at regulere. Fremover vil en række arealer helt blive udtaget fra produktionen, navnlig arealer, som er særligt sårbare over for kvælstofudvaskning, de såkaldte "kvælstoffølsomme områder" (Naturstyrelsen 2016): gamle hedesletter, enge og ådale, som egner sig dårligt til industrielt landbrug, men som af historiske årsager alligevel er blevet integreret i omdriftsarealet. Hvis man er i tvivl om, *hvor* disse områder kan findes, kan man eksempelvis se efter de bølgede majsmarker. Majsen bølgér dér, hvor lyng, urter og flerårige græsser engang voksede på næringsfattig jord.

Som etnolog finder jeg begrebet "kvælstoffølsomme områder" enormt interessant. Her er jeg ikke kun interesseret i begrebets biologiske definition, men også dets politiske og samfundsmæssige virkning. Med reference til jordens "lethed", dens tilknytning til vandmiljøer og områdets biologiske potentialer, for eksempel i forhold til biodiversitetsmål, bliver "kvælstoffølsomme områder"

for mig at se en måde at forskyde diskussionen om landbrugets forurening fra forurenere over på det, som forurenere. Som en kollega for nylig understregede det, minder det lidt om, hvordan vi som samfund taler om *krænkelserparathed* som noget, der specifikt vedrører den krænkede snarere end krænkeren. Problemet handler ifølge treparten altså ikke om, *hvorfor* eller *om* vi skal forurene, men om *hvor* vi kan forurene. Det kan vi tilsyneladende alle andre steder end i kvælstoffølsomme områder. Disse områder bliver til en slags naturens helle, "ecological zones amid a permanent war on ecology", som miljøantropologen Lesley Green formulerer det (Green 2020:5). Men hvad er konsekvenserne ved denne måde at vinkle problemet på, hvor kvælstofforureningens effekter – iltsvind, døde fjorde, fedtemøg med videre – forstås som et resultat af udvalgte landskabers *følsomhed*? Det, som interesserer mig, er med andre ord følgende: Hvad er det, vi *ikke* ser, når vi som samfund placerer problemet med kvælstofudledning i "følsomme jorde" frem for i et "forurenende landbrug"?

Én ting, vi ikke ser, og som derfor også er temaet for denne tekst, er det, man kunne kalde landbrugets *historicitet*, altså det forhold, at det er en *særlig* type af landbrug, som forurenere i den grad, det er tilfældet i Danmark. Der er jo altså en grund til, at foderafgrøder som majs fylder så meget på landkortet, som det er tilfældet. Måske burde vi i første omgang opholde os lidt ved det.

"Majsvejre"

Majsen kom først hertil fra USA i 1970'erne som så mange andre moderne teknologier i

landbruget og erstattede de roer, som danske husdyr ellers spiste. Med ensileringens udvikling efter Anden Verdenskrig skabtes der interesse for nye planter med et stort tørstofudbytte, og majs er i princippet sådan en plante. Jeg skriver "i princippet", for det endte med at kræve et forholdsvist omfattende avlsarbejde og en række forsøg med klimatilpasning, før man fandt en sort, som kunne trives under danske forhold (Rasmussen 1975).

Det har man så til gengæld også fået, og det ser endda ud til, at majs stortrives på vores breddegrader. I Vestjylland, hvor jeg har lavet feltarbejde på malkekvægsbedrifter de sidste to år, står majs om sommeren så rank og flot, at kvægbønderne er begyndt at kalde den efterhånden årlige sommertørke for "majsvejr". Det er cirka 2,1 grader varmere i Danmark i dag, end det var i år 1900, og det kan den subtropiske majs rigtigt godt lide. Man kunne også kalde det "mælkevejr", for majsens udbredelse i Danmark er hovedsageligt knyttet til sektorens ønske om høj og stabil mælkeydelse.

Udvikling og optimering af foderafgrøder er en hjørnesten i det moderne kvægbrug og en væsentlig grund til, at danske malkekøer i dag kan give op til 40.000 kilo mælk om året, hvor de for godt 100 år siden, i 1920, kun gav omkring 2.000 kilo. Majs blev udbredt i Danmark, fordi den er en vigtig del af det regnestykke. Som foderproducenten Vilomix for nyligt har beskrevet det i et reklamefremstød, så går vejen til en sund og højt-ydende ko som bekendt gennem vommen. Majs bølger altså ikke bare. Den gør det også muligt at balancere på den knivsvæg,

det er at presse køerne til at yde deres maksimale, den hårfine balance mellem verdensmarked og vomacidose.

Derfor er majs for mig at se også en vigtig del af diskussionen om landbrugets miljøpåvirkning. Ikke kun fordi den gror nogle steder, hvor den måske ikke burde, men fordi den peger på det forhold, at moderne malkekvæg er reduceret til én eneste relation: mælken. I al sin subtropiske, grønne pragt peger majs os i retning af et landbrug, hvor vommen suverænt er det økosystem, som får mest opmærksomhed, og hvor økosystemerne uden for koen i vid udstrækning er reduceret til "foderenheder" (Fritzboeger 2015:89). Hvis "kvælstoffølsomme områder" betyder økosystemer, som ikke kan holde til den miljøpåvirkning, livet som foderenhed medfører, kan man argumentere for, at begrebet siger mere om det moderne landbrug, end det gør om de heder, enge, ådale og moser, det faktisk refererer til.

I resten af dette essay vil jeg derfor tage læseren med ind i to meget forskellige slags kvægbrug, som jeg lidt karikeret har valgt at kalde "græsøksne" og "majskøer". Pointen er, at disse to forskellige kvægbrug foregår det samme geografiske og i dag majsbeklædte sted, nemlig i Varde i det sydvestlige Jylland, men i to forskellige historiske perioder, henholdsvis før industrialiseringen og i dag. Det, jeg gerne vil vise med de to historier, er et markant brud i måden at have husdyr på, som samtidig viser, hvordan "kvælstoffølsomme områder" *også* kan se ud. Det er altså ikke en løsning i teknisk forstand, jeg vil præsentere. Det er snarere noget at tænke med og måske igennem.

”Kvæggets lange rejse”

Titlen på mit essay er inspireret af den populære fortælling om dansk landbrug som ét, der altid har været og stadig er i gang med at udvikle sig. Denne er en fortælling om kontinuitet bundet op på velkendte troper om fremskridt og teknologisk innovation: At Danmark har været et landbrugsland i århundreder, samt at vi bare er blevet bedre og mere effektive til det i dag – måske endda verdens bedste, hvis man spørger landbrugets egen organisation, Landbrug & Fødevarer. For mig at se overser denne velkendte fortælling imidlertid den vigtige pointe, at landbruget i dag udvikler sig ved at afkoble dyrene fra de omkringliggende landskaber, hvor man for 200 år siden var tvunget til at arbejde med naturen. Som jeg vil vise det, foregik kvægavlen bogstaveligt talt ved at bevæge dyrene gennem landskabet. I dag er den bevægelse flyttet ind i koen. Pointen, jeg vil frem til, er ikke, at vi skal tilbage til at leve, som de gjorde i 1700-tallet, eller at alt bare var meget bedre i gamle dage. Det var det helt åbenlyst ikke – for os mennesker i hvert fald. Naturen er imidlertid en anden historie, og er det ikke på tide, at vi også tager den i betragtning? Hvilken slags viden vil det kræve at gentænke kvægbruget med udgangspunkt i konkrete landskabers bæreevne?

Netop det spørgsmål er også baggrunden for det tværvideenskabelige forskningsprojekt Cattle Crossroads¹, som jeg har været en del af de sidste tre år. Vi er et broget hold af

veterinærer, husdyragronomer, antropologer og etnologer, som sammen prøver at stille andre spørgsmål til nutidens landbrug end dem, sektoren i øvrigt er optaget af. I stedet for at tænke bæredygtighed som noget relativt – at vi i Danmark bare skal gøre det bedre, end vi gjorde det sidste år, eller bedre, end de gør det i vores nabolande – prøver vi at tænke bæredygtighed i absolute termer.

Det vil med andre ord sige, at vi forsøger at tænke bæredygtighed som noget, der vedrører planetens bæreevne, og som handler om at finde ud af, hvordan vi kan drive landbrug på en måde, som ikke overskrider de økologiske råderum (Rockström et al. 2009). Derfor interesserer vi os i projektet også for nogle grundlæggende andre spørgsmål end dem, som handler om teknisk effektivitet, økonomisk rentabilitet og videnskabelig objektivitet – ”videnssamfundets hellige og uadskillelige treenighed” – som Lesley Green, som jeg citerede før, beskriver det (Green 2020:38). Green skriver videre, at denne hellige treenighed fungerer som et lukket system, der ikke kan tage andre perspektiver ind, fordi det allerede kan forklare alt selv. Det er som at spille sten-saks-papir, skriver hun. Det eneste spørgsmål, som reelt er oppe i luften, er, hvilken én af de tre som bliver beslutningens kerneargument (s. 186). Med total uforsigtighed over for økonomisk ressourcetænkning – det er ikke min kompetence – vil jeg i stedet stille to fuldstændigt forskellige scenarier op over for

¹ Center for Sustainable Futures (u.å.). Cattle Crossroads: Researching Danish livestock production for the future. <https://sustainablefutures.ku.dk/research/cattle-crossroads/>

hinanden, som man sagtens kunne argumentere for, slet ikke kan sammenlignes. Det vil jeg nu alligevel gøre med det formål at bruge kontrasten mellem dem som en slags analytisk fremkaldervæske, der skal få diversiteten tilbage i den måde, vi tænker om fremtidens landbrugslandskaber, og som jeg mener, at vi alt for ofte overser i den igangværende diskussion om arealomlægning. Den diversitet starter – ikke overraskende for en kulturhistoriker – på heden.

Græsøksne

Vi hører ofte om fortidens hedelandskaber som tørre, tomme og utaknemmelige steder, hvor fattige hedebønder i århundreder kæmpede mod lyngen og den hårde jord under den. Kulturhistorikere, antropologer og arkæologer har imidlertid vist, at livet på heden om noget var mangfoldigt, både hvad angik naturressourcer og livsformer (de Blust 2007, Løvschal 2021, Tsing 2017). I hjertet af Vestjyllands kystliggende hedelandskaber var ikke bare lyng, men vand, mærkeligt nok, og meget af det, strøet ud over landskabet i form af både hededamme, moser, åer og våde enge (Villumsen 2007). På Varde-egnen, som tidligere indgik i Ribe Amt, var denne mosaik af vandmiljøer endnu mere central for den lokale landbrugsøkonomi end de sparsomme arealer under plov. Når man ser, hvad landsbyboere på den jyske vestkyst kaldte deres agerjord i starten af 1700-tallet, er det ikke så mærkeligt: "sandagre, stenagre og vandagre" (Graugaard 2000:32).

Varde Å, som har sit udspring længere inde i landet mod den jyske højderyg, bugter sig mellem de mange vestjyske bakkeøer, som

blev formet ved sidste istid, da smeltevand og grus bølgede gennem landskabet. På sin øverste strækning bliver åen til en smeltevandsdal, som efter Varde by breder sig ud, så åløbet får karakter af en flod med flere aflange øer. I vandløbet ud mod vadehavet påvirker tidevand og vindstuvning i Ho Bugt åens saltholdighed, vandstand og strømhastighed, og adskillige stormfloder har gennem tiden illustreret vandets lunefulde tilstedeværelse i området. Det er imponerende at tænke på, at dette tidevandssystem har oversvømmet kyststrækningerne i Danmark, Tyskland og Holland fast to gange dagligt, siden den tidlige holocæne periode for mere end 11.000 år siden (Bazelmans et al. 2012).

Kvæg og mennesker har været tæt forbundet på denne egn siden i hvert fald bondestenalderen. Mennesker slog sig eftersigende ned i den sumpede marsk, som istidens gletschere efterlod. Med sig havde de kreaturer (Pedersen 2009). Sammen rykkede mennesker og dyr længere og længere op i landskabet. Menneskene byggede dæmninger, diger og grøfter for at holde vinterens stormfloder på afstand, mens får og kvæg græssede i marsken. Marsk og strandeng viste sig at være mere værdifulde foderkilder til dyrene end hedelandskabet længere inde i landet. Så menneskene begyndte ifølge arkæologer at foretrække de kystnære græsningsarealer til deres dyr (Bazelmans 2012:119). Især kvæget var tilsyneladende glade for græsset i marsken, i hvert fald glade nok til, at kvægbrug blev så stor en økonomi for områdets bosættelser, at den dukker op i de arkæologiske kilder. De mange lysåbne engarealer, som med tiden

spredte sig langs Varde Å, var biologisk set resultatet af mennesker og husdyrs sammenflettede historier: Ved at græsse, afbrænde, og slå høet på de sumpede sletter og moser nær åen skabte drøvtyggere og mennesker sammen udgangspunktet for engens særlige plantesamfund af græs, urter og blomster (Straubinger et al. 2023).

Da den europæiske studehandel greb om sig i middelalderen, voksede Vardes engarealer tilsvarende. Engene og deres særlige planter var livsgrundlaget for den lokale befolkning, fordi det var den måde, man kunne ernære og helst også opfede de tusinder og atter tusinder af kvæg, som bevægede sig sydpå over Hærvejen mod det store kreaturmarked ved Elben (Villumsen 2007, Frandsen 1994).

Historikere mener, at der i 1600-tallet hvert år transporteredes op mod 250.000 kvæg fra Nord- og Østeuropa til Vesteuropa, hvorfra fjernhandlen var i heftig vækst i takt med kolonitidens globale ekspansion og industrialisering (Ibid., Petersen 1970). I Varde, hvor man både lå belejligt på ruten gennem Ribe og havde de rette græsningsarealer, blev de såkaldte *græsøksne*, det vil sige græsokser, en lukrativ indtægtskilde. Så lukrativ faktisk, at Vardes bønder – i hvert fald dem, som boede tæt ved ådalene – blev relativt velhavende (Villumsen 2007). Nok var vandet iltert og til tider endda farligt, men de våde enge og ådale gjorde det muligt for de lokale hede-bønder at udøve en sjælden form for social mobilitet. Fra samfundets sociale og økonomiske periferi bevægede de sig ind i et voksende center for Europas økonomiske strømme, i hvert fald for en periode. For

Vardes hede-bønder gjorde græsningsarealerne det med andre ord muligt at balancere tilværelsen med hovedsageligt dårlig agerjord i enevældens kornøkonomi: Engen var ikke bare agerens *moder*. Den *varageren*, for så vidt at engen og dens græsser overvejende udgjorde det mest indbringende og væsentlige stykke arbejde i landsbyen. Historikere har derfor foreslået, at vi bør tænke på datidens bønder i Varde som "engbønder" (Villumsen 2007:40).

Imens "engbønderne" altså udnyttede åvandet indhold af næringsstoffer, åd okserne sig gennem de ukurante græsarealer, som i Vestjylland på dette tidspunkt hverken havde grøfter eller skeldiger mellem gårdenes arealer. Vardes landskaber var barske, foranderlige, diverse, periodevist oversvømmede, frodige samt ofte også mudrede og ufremkommelige, og historikere har påpeget, at de også kunne være "blødagtige" at bjerge hø fra (Graugaard 2000:35). De var en masse ting, men de var ikke "følsomme". Det er de til gengæld blevet sidenhen, ligesom nye typer af kvæg er kommet til at dominere landbrugsproduktionen.

Majskøer

Ovenpå det, der engang var en mosaik af hede, å og mose, strækker markfladerne sig nu på tværs af Vardes åbne vidder. Markerne er adskilt af læhegn, som skærmer de mange kornafgrøder for den ubarmhertige vestenvind. Malkekvæg og grise er nogle af Varde kommunes største økonomier, og det moderne husdyrbrug fylder både i kommunens beskæftigelsesstatistikker, i markfladen og på landevejene, hvor Arlas mælkebiler og adskillige svinetransporter fylder godt op i

trafikken. Under jorden gør drænrør og dæmninger det muligt at holde kommunens mange lavtliggende arealer nogenlunde frie for vand under dyrkningssæsonen – en nødvendig infrastruktur, hvis man vil lykkes med kornavl i et grundlæggende vådt landskab.

Mælkeproduktionens udgangspunkt er de ikoniske rektangulære fodersiloer, som fyldes og tømmes i takt med køernes kontinuerlige behov for foder, og som oftest er placeret på gårdspladsen mellem stuehus og malkestald. Gentagende input i form af findelt og præcist blandet rug, byg, lucerne, bælgplanter og selvfølgelig majs er de taktslag, der dikterer mælkeproduktionens intensitet og hastighed.

Lad mig tage jer med på et typisk besøg med kvægrådgiveren, der skal hjælpe landmanden med at få sit foderregnskab til at gå op. Besøgene plejer at starte med, at vi måler fodersiloen. Det foregår ved, at rådgiveren tager et stort, håndholdt målebånd frem fra bilens bagsmæk. Først måles siloens højde, bredde og længde. For at måle sidstnævnte er det nødvendigt at kravle på siloens kant for bagefter at bevæge sig ind på det eftergivende underlag af mørkegrøn afdækningsplast, som holder regn og sollys væk fra den godt tre meter høje blanding af foderafgrøder, som opbevares i den tætpakkede stak under vores fødder. En foderstak kan sagtens måle 30-40 meter på langs, ligesom moderne bedrifter oftest har mere end én. Efter målingen noterer rådgiveren tallene i en lille bog, han typisk bærer i brystlommen på sin kansasdragt. Når arbejdet med at måle udenfor er færdigt, vil rådgiv-

eren gennemgå foderværdien af både siloerne og den høst, landmanden arbejder på at tilvejebringe, hvorefter et Excel-ark bestående af en række af kolonner og en oversigt over samtlige af landmandens malkende køer vil afsløre den foderplan, som skal gøre det muligt for landmanden at holde mælkeydelsen. Kvægrådgivere er eksperter inden for dette vedvarende arbejde med at sikre nok af det samme foder til køerne – både hvad angår mængde og ernæringsprofil – til at holde mælkeydelsen et sted, hvor gårdens økonomi kører nogenlunde fornuftigt rundt.

Efter opmåling af fodersilo og -stak går turen gerne videre til malkestalden, hvor en mixer-vogn typisk vil være ved at fordele foderet foran køerne i præcist afstemte mængder. Under gårdbesøg oplevede jeg ofte, at rådgiveren samlede en håndfuld foder op fra bunken på gulvet og lige gned det mellem fingrene for sidenhen at snuse til foderblandingen, som helst skal have en særlig syrlig duft for at være optimalt fermenteret. Det er altafgørende, at køerne æder godt, og "det handler om konsistens", som en rådgiver engang formulerede det. Hver bid, koen tager, skal helst være fuldstændig identisk, så de får præcis den ernæring, de har brug for, om de tager den klokken 5 om morgenen eller klokken 17 om eftermiddagen.

Forskere har beskrevet det højjintensive malkekævgbrugs dyreenheder som "atletkøer" (Overstreet 2018), en term, som dækker over det forhold, at køernes kroppe er på en virkeligt hård opgave som følge af den indsats, de yder på bedriften. Konkurrencen består ikke i at løbe længst, men i at give mest

mælk, og det er mærkeligt nok et relativt stillessiddende arbejde. Foruden at føde kalve er køernes vigtigste opgaver og det, som langt størstedelen af døgnets timer går med, at æde og sove. "Al den vigtige aktivitet foregår i vommen", som en landmand påpegede det under et besøg, mens han pegede på en ko, som stod bøjet over foderbordet: "Det er dérinde, min forretning er". Perspektivet på foderet som værende en vigtig brik – måske den vigtigste – i mælkeydelsens altid igangværende puslespil, betyder, at det er landskabernes potentielle foderværdi, som definerer deres relevans for bedriften. De dele af bedriftens landskaber, som ikke kan opgøres i markflade, eksempelvis vandet i grøfter, søer og åløb, betragtes ikke som noget, der har relation til køerne. Tilgangen til det omkringliggende landskab som et, der skal omsættes til foderenheder for at have nogen værdi, implicerer koen i et komplekst regnestykke, samtidig med at den fuldstændig afskæres fra at indgå i det bredere omkringliggende miljø (Brieghel under udgivelse).

Majsafgrøderne, som står og bølger ude i marken, er kun plantet, fordi de fungerer godt i køernes ration af foder. De er på én gang eksotiske i Danmark og en hjemmehørende plante i vommens økosystem. Meget tyder dog på, at majs snart skal erstattes af noget andet. Spørgsmålet er så af hvad?

Afslutning: mod nye foderlandskaber?

Når jeg stiller disse to åbenlyst meget forskellige kvægbrug og landskaber op over for hinanden, er det som sagt ikke for at pege på, at vi bare skal spole tiden tilbage og gøre engbønder ud af alle Vardes mælkeproducenter – faktisk overhovedet

ikke. Men er det ikke interessant at tænke på, at der er så mange andre måder at koble dyr og landskaber på end dem, vi normalt ser i Danmark? I vores feltarbejde i *Cattle Crossroads* samarbejder vi med en række alternative producenter, som faktisk praktiserer forskellige variationer af englandbrug. Det findes altså, også selvom sektoren ofte påpeger, at det skulle være "urealistisk". Det kan godt lade sig gøre at koble nutidens moderne velfærdssamfund med en historisk set "gammeldags" måde at have dyr på.

Majs kan altså ikke kun bruges til at fodre køer med. Den kan også bruges som en analytiske figur, som kan bruges til at modarbejde det, evolutionsbiologen Ingrid Parker har kaldt et "kollektivt økologisk hukommelsestab" – eller "society's ecological amnesia" (Parker 2017). Parker argumenterer for, at moderne samfunds fælles erindring om tidligere tiders landskaber og biologiske arter er så ringe, at den forhindrer os i egentlig at forstå, hvordan vores nutidige praksisser påvirker arter og økosystemer i vores nærhed. Hendes budskab er, at naturgenopretningsprojekter skal være virkelig påpasselige med "shifting baseline syndrome", altså tendensen til at tage udgangspunkt i de landskaber, vi kender, når vi skal forestille os, hvordan vi kan forbedre dem i fremtiden.

Jeg synes, at meget tyder på, at vi som samfund generelt har virkelig svært ved at tænke i alternativer til det, vi kender. Tag nu den grønne trepart og hele diskussionen om arealoplægning: en virkelig spændende diskussion for mig at se og en åbning til at tænke i helt andre baner – men kun hvis vi

stiller de rigtige spørgsmål. I efteråret var tænketanken CONCITO eksempelvis ude og foreslå en tilsyneladende radikal omkalfatring af de vestjyske landskaber – også af dem omkring Varde (Nyord & Nygaard 2024). Med det nye paradigmeskifte, hvor "følsomme" områder ikke længere kan indgå i produktionen, foreslog tænketanken helt at lukke ned for kvægproduktionen i disse områder, hvilket især skyldes, at "muligheden for at dyrke grovfoder til kørerne reduceres" (s.1). Og vi ved jo alle sammen godt, at uden forurenende grovfodermarker til majs og andre energitætte afgrøder kan man ikke have husdyr. Adspurgt om andre mulige alternativer til de bølgede majsmarker foreslog én af CONCITO's konsulenter i artiklen fra Politiken, som jeg nævnte indledningsvist, at jo, så kunne man måske gå tilbage til roer (Dahlager 2024).

Det, jeg er ude i her, er ikke en kritik af CONCITO. Det er snarere en påmindelse om, at sten-saks-papir er et spil med et meget begrænset og forudsigeligt mulighedsrum. Kan vi virkelig kun forestille os grovfoderlandskaber eller slet ingenting?

Referencer

Bazelmans, J., Meier, D., Nieuwhof, A., Spek, T., & Vos, P. (2012). Understanding the cultural historical value of the Wadden Sea region. The co-evolution of environment and society in the Wadden Sea area in the Holocene up until early modern times (11,700 BC–1800 AD): an outline. *Ocean & Coastal Management*, 68, 114-126. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2012.05.014>

Brieghel, S. (under udgivelse). At holde hus med naturen. Økologiske foderøkonomier i industrielle tider. *Landbohistorisk Tidsskrift*.

Nyord, T., & Nygaard, T. (2024). *Arealomlægningens og markreguleringens effekter på landbrugsarealet og husdyrproduktionen*. Danmarks Naturfredningsforening & CONCITO. <https://concito.dk/files/media/document/Arealoml%C3%A6gningens%20og%20markreguleringens%20effekter%20p%C3%A5%20landbrugsarealet%20og%20husdyrproduktionen.pdf>

Dahlager, L. (2024). Slut med de bølgede majsmarker: Treparten vil ændre landbrugslandskabet. *Politiken*.

https://politiken.dk/klima/art10168082/Treparten-vil-%C3%A6ndre-landbrugslandskabet?srltid=Afm-BOooobZEG6Bji_silQ2EP53NKOj91lpyrbW2GZELd6681bfiAM-Da

de Blust, G. (2007). Heathland, an ever-changing landscape. I B. Peroli (red.). *Europe's Living Landscapes* (s. 178-193). KNNV Publishing.

Frandsen, K. E. (1994). *Okser paa vandring: Produktion og eksport af stude fra Danmark i midten af 1600-tallet*. Skippershoved.

Fritzboeger, B. (2015). *Mellem land og by: Landbohøjskolens historie*. Det Natur- og Biovidenskabelige & Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet. Københavns Universitet.

Graugaard, E. (2000). Et vestjysk hedesogns bebyggelses- og drifts struktur og konsekvenserne i form af engudnyttelse og krea-

turhandel. *Bol og By: Landbohistorisk Tidsskrift*, 16(1), 31-44. <https://tidskrift.dk/bola/article/view/103862/152814>

Green, L. (2020). *Rock| water| life: ecology and humanities for a Decolonial South Africa*. Duke University Press.

Løvschal, M. (2021). Anthropogenic heathlands: disturbance ecologies and the social organisation of past super-resilient landscapes. *Antiquity*, 95(381), e14.

Naturstyrelsen (2016). *Vejledning om kvælstoffølsomme naturtyper i Natura 2000-områder og udnyttelse af øgede gødningsnormer*. <https://mst.dk/media/iotjze0o/vejledning-om-kvaelstoffoelsomme-naturtyper.pdf>

Overstreet, K. (2018). *A Well-Cared for Cow Produces More Milk": The Biotechnics of (Dis) assembling Cow Bodies in Wisconsin Dairy Worlds*. University of California, Santa Cruz. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/well-cared-cow-produces-more-milk-biotechnics-dis/docview/2181575509/se-2>

Parker, I. M. (2017). Remembering in our amnesia, seeing in our blindness. I E. Gan, A. Tsing, H. Swanson & N. Bubandt. *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene* (s. 155-168). University of Minnesota Press. <https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctt1qft070>

Pedersen, J., Steffen, S., & Bartholdy, J. (2009). Holocene evolution of a drowned

melt water valley in the Danish Wadden Sea. *Quaternary Research*, 72(1), 68-79. <https://doi.org/10.1016/j.yqres.2009.02.00>

Petersen, L. (1970). The Danish cattle trade during the sixteenth and seventeenth centuries. *Scandinavian Economic History Review*, 18(1), 69-85. <https://doi.org/10.1080/03585522.1970.10415593>

Rasmussen, P. (1975). Majs – en blivende afgrøde? I Christoffersen et al. (red.) *Alt det nyeste 1976. Landbrug, havebrug, husholdning*. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab,

Regeringen, Landbrug & Fødevarer, Danmarks Naturfredningsforening, Fødevarerforbundet NNF, Dansk Metal, Dansk Industri og Kommunernes Landsforening (2024). *Aftale om et Grønt Danmark*. <https://www.regeringen.dk/media/13261/aftale-om-et-groent-danmark.pdf>

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin III, F. S., Lambin, E., ... & Foley, J. (2009). Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and society*, 14(2), 32. <https://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32/>

Straubinger, C., Reisch, C., & Poschlod, P. (2023). Effects of historical management on the vegetation and habitat properties of wet meadows in Germany. *Restoration Ecology*, 31(5), e13839. <https://doi.org/10.1111/rec.13839>

Tsing, A. (2017). The buck, the bull, and the dream of the stag: Some unexpected weeds of the Anthropocene. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, 42(1), 3-21. <https://journal.fi/suomenantropologi/article/view/65084>

Villumsen, H. (2007). Bevanding af enge ved Varde Å-system-en økologisk balancegang før kunstgødningens tid. *Landbohistorisk Tidsskrift*, 4(2), 37-90. <https://tidsskrift.dk/landbohist/article/view/20808/18316>

